

Natalia Sadlej

Konserwator dzieł sztuki, Warszawa

„Powrót króla”. Historia figury Stefana Batorego w Muzeum Okręgowym w Sandomierzu

Słowa kluczowe

rzeźba, Sandomierz, Stefan Batory, Mieczysław Welter, historia, Zamek Królewski w Sandomierzu, Muzeum Okręgowe w Sandomierzu

Streszczenie

Artykuł przedstawia okoliczności sprowadzenia w 2018 roku do Muzeum Okręgowego w Sandomierzu monumentalnej rzeźby króla Stefana Batorego dłuta Mieczysława Weltera. Przywołując historię powstania tego wyjątkowego, pod względem formalnym i ideowym dzieła, wskazuje na związki monarchy z sandomierskim zamkiem. Omawia również walory artystyczne figury w kontekście oryginalnej, operującej zindywidualizowanymi środkami wyrazu, a jednocześnie wiernej wobec przekazów ikonograficznych, dojrzałej twórczości Mieczysława Weltera.

21 czerwca 2018 roku na Zamku Królewskim w Sandomierzu miało miejsce ciekawe wydarzenie. Dzień przed planowanym wernisażem wystawy „Mieczysław Welter. Rzeźba” z pracowni artysty w Sulejówku dostarczono okazałą rzeźbę, która wjechała na dziedziniec zamkowy na przyczepie samochodowej o wyraźnie spłaszczonych kołach. Przy schodach wejściowych czekał już wózek widłowy z dźwigiem. Figura króla, opasana linami, zawisła na kilka chwil, bujając się ciężko nad wejściem, aby wkrótce zniknąć za drzwiami głównymi. Gdy posadowiona została w wyznaczonym miejscu, na parterze w galerii wschodniej, odetchnięto z ulgą. Rzeźba waży bowiem ok. 700 kg przy wysokości 190 cm. Nieco później rzeźbiarz dodał podstawę do figury – jednorodny bal z drewna lipowego, zgodnie z pierwotnym zamysłem kompozycji. Wydarzenie dokumentuje materiał filmowy opatrzony wymownym tytułem *Przybycie króla Stefana Batorego do Sandomierza*¹.

Realizacja rzeźbiarska Mieczysława Weltera jest wyjątkowa pod względem formalnym, artystycznym i ideowym. Brak podobnych w historii rzeźby polskiej. Dodatkowo figura, wierna ikonograficznie współczesnym królowi portretom, znajduje się na zamku, który monarcha często odwiedzał, wydawał w nim dekrety dotyczące okręgu oraz planował rozbudowę rezydencji, o czym dalej będzie mowa. Zdecydowanym atutem plastycznym jest podobieństwo do zachowanych wizerunków króla w połączeniu z formą, która nie naśladuje dzieł czasu przeszłego ani stylu żadnej epoki. Jest na wskroś współczesna w podejściu do bryły, faktury i materiału. Wykazuje się również bardzo zindywidualizowanymi środkami wyrazu, którymi operuje Mieczysław Welter, wyraźnymi w jego dojrzałej twórczości, przy zachowaniu wierności ikonograficznej. Figura stojąca na masywnej podstawie z jednorodnego bloku drewna lipowego, nieznacznie góruje nad widzem, wytwarzając dystans do monarchy, „z łaski bożej króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, żmudzkiego, wołyńskiego, inflanckiego i siedmiogrodzkiego etc.”² Według relacji artysty, idea powstania rzeźby narodziła się w trakcie studiowania *Herbów rycerstwa polskiego* Bartoza Paprockiego. Na odwrocie karty tytułowej tego dzieła znajduje się

¹ *Przybycie króla Stefana Batorego do Sandomierza*, filmowa relacja z przybycia rzeźby króla Stefana Batorego do Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, <https://www.facebook.com/zamek.sandomierz/videos/986794234817989/?type=2&theater> [dostęp: 1.12.2020].

² Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, t. 120, k. 1c

portret Stefana Batorego nieznanego autora, wykonany w technice drzeworytu. Rzeźba monarchy, co częste i charakterystyczne dla twórczości Mieczysława Weltera, nie powstała na zamówienie. Jedyne wewnętrzna potrzeba – już następnego dnia po lekturze – nakazała artyście przystąpić do spawania żelaznej konstrukcji pod narzucenie pierwszej warstwy gliny (Stefan Batory jest bowiem jego „królem ulubionym”).

Był rok 1964. Większe realizacje powstawać mogły, w będących do dyspozycji członków Związku Artystów Plastyków pracowniach przy ul. Inflanckiej w Warszawie, czasem w Królikarni. Jednak w przypadku figury króla powstała ona od początku do końca w przestrzeni wieży przy ul. Nowy Świat 47a, sąsiadującej z mieszkaniem rzeźbiarza na poddaszu. Forma i odlew pierwszej wersji rzeźby również powstały tam, na czwartym piętrze. Można sobie tylko próbować wyobrazić ilość gipsu i wiader z cementem potrzebnych do wykonania takiego odlewu. Rzeźba powstała więc w warunkach trudnych, ale w dobrym świetle dziennym, o którego obecność artysta zawsze dbał, zaś motywacją była wyłącznie osobista admiracja dla wybitnego polskiego władcy. Tak jak *Herbarz* Paprockiego poświęcony był Stefanowi I, tak ta rzeźbiarska realizacja portretowa spełniła rolę upamiętnienia zwycięzcy spod Pskowa. Na Ogólnopolskiej Wystawie Rzeźby i Grafiki w 1965 roku otrzymała nagrodę Ministra Kultury i Sztuki. Kolejnej znaczącej wystawie w 1974 roku, towarzyszyła niebywała, jak na owe czasy, okoliczność. Oto figura Stefana Batorego znalazła się w Moskwie i w galerii sztuki przy ulicy Gorkiego (obecnie Twerskiej) została wystawiona w obecności polskiej flagi. Czym można tłumaczyć takie „zaniedbanie” lokalnych władz pozostanie chyba na zawsze zagadką. Takie wydarzenie miało jednak miejsce i upamiętnia je zdjęcie oraz katalog wystawy z tego czasu.

Pierwsza wersja figury różniła się nieco od modelu, który znajduje się obecnie w Sandomierzu. Główną różnicą jest odmienne opracowanie głowy, która w pierwszym egzemplarzu była znacznie mniej realistyczna. W obu przypadkach materiał był ten sam: cement, barwiony w masie pyłem ceglany.

Współczesna wersja, którą oglądać można w Muzeum Okręgowym w Sandomierzu, najpierw od 2018 roku, znajdowała się w tzw. wypożyczeniu czasowym. Następnie, rok później, w ramach wniosku o dotację do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, została pozyskana przez Muzeum do kolekcji Działu Sztuki. Na wystawę rzeźba trafiła bezpośrednio z pracowni artysty w Sulejówku, gdzie została ukończona w 2005 roku, po licznych naprawach i modelowaniu rysów twarzy. Mieczysław Welter

do stworzenia drugiej wersji rzeźby użył tego samego materiału: barwionego cementu imitującego różowy piaskowiec, zwanego sztucznym kamieniem. Trzon rzeźby stanowi metalowa konstrukcja. Jej wysokość wynosi 194 cm przy szerokości u podstawy 88 cm i głębokości 35 cm.

Wymiary żeliwnej podstawy figury to 42×100 cm, a lipowego kłosa, na którym stoi – $63 \times 160 \times 20$ cm. Wszystkie te parametry zadecydowały o dużym ciężarze rzeźby i spowodowały usytuowanie jej na parterze sandomierskiego zamku.

Twarz i głowa potraktowane zostały w drugiej wersji z dużą dozą realizmu, przy zachowaniu najwyższego poziomu artystycznego. Wzorem ikonograficznym przy opracowywaniu rysów króla były w obu przypadkach dzieła malarzy mu współczesnych: słynny portret króla autorstwa Marcina Kohera, jak również wybitny portret olejny malarza nieokreślonego z 1586 roku. Ciekawym detalem rzeźby jest madziarski koczek wystający spod gładko opracowanej magierki. Sarmacką szatę w rodzaju żupana dekoruje tuż pod brodą owalna brosza, na której znajduje się geometryczny ornament. W rzeczywistości w jej polu autor umieścił swój gmerk w formie splecionych liter M i W³.

Król Stefan Batory podpisał w Sandomierzu w 1577 roku uniwersał o ustanowieniu mennicy, której przełożonym mianował Rafała Leszczyńskiego, aby zapobiec „wprowadzeniu niesłusznej z postronnych krajów monety”⁴. Rok później, w 1578 roku potwierdził statuty miejscowych cechów – bednarskiego i szewskiego⁵. Odwiedził on Sandomierz co najmniej kilka razy i niewątpliwie przebywał na zamku: 21 kwietnia 1578 roku, 24 września 1583 roku, w dniach 22–24 września 1585 roku, podczas odbywanych podróży z Krakowa na Litwę i Ruś⁶. W roku 1586 podjął decyzję o ukończeniu prac przy skrzydle zachodnim, prawdopodobnie zlecając je nadwornemu architektowi Santiemu Gucciemu. Chociaż śmierć króla w tym samym roku prace te opóźniła, jednak przed 1597 rokiem skrzydło

³ Gmerk powtarza się na wielu rzeźbach Mieczysława Weltera, niekiedy jest to podpis pełnym nazwiskiem, ale prace zawsze są sygnowane, zob. il. nr 6.

⁴ *Pamiętniki do historii Stefana króla polskiego czyli korespondencja tego monarchy oraz zbiór wydanych przez niego urzędzeń z rękopisów zebrane i wydane przez Edwarda hr. Raczyńskiego*, Warszawa 1830, s. 104–107.

⁵ F. Kiryk, *Rzemiosło*, [w:] *Dzieje Sandomierza XVI–XVIII w.*, red. H. Samsonowicz, t. 2, cz. 1., *W okresie świetności*, red. F. Kiryk, Warszawa 1993, s. 111.

⁶ M. Wrede, *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa 2010, s. 91, 124, 132.

zachodnie podniesiono do wysokości pierwszego piętra i wstawiono renesansowe obramienia okien. Wykończona została też brama wjazdowa nad przejazdem, mieszcząca tzw. „salę z dziurami do strzelby”⁷.

W kontekście historycznym, jak również ideowym i artystycznym, figura Stefana Batorego dłuta Mieczysława Weltera jest unikatowym dziełem sztuki. Autor, mający w dorobku kilkadziesiąt portretów oraz takie sztandarowe dzieła pomnikowe, jak: Pomnik Mikołaja Kopernika we Fromborku i Meksyku, Jana Kochanowskiego w Muzeum w Czarnolesie, Zygmunta Krasieńskiego w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze, ale też Pomnik Holokaustu Muzeum Byłego Obozu Zagłady w Sobiborze, w Policach, pomnik Jerzego Szajnowicza w Salonikach, Fryderyka Chopina w Palma de Mallorca, został w 2008 roku nagrodzony złotym medalem Zasłużony Kulturze Gloria Artis przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego za całokształt twórczości. Można mieć nadzieję, że pomnik Stefana Batorego wrośnie w historię zamku sandomierskiego, jak historyczne postaci uwiecznione przez Mieczysława Weltera wrosły w historię rzeźby polskiej.

W zamkowej galerii 22 czerwca 2018 roku odbył się wernisaż wystawy „Mieczysław Welter. Rzeźba”. Otworzyli ją dyrektor Muzeum Okręgowego w Sandomierzu dr Dominik Kacper Płaza i dyrektor Muzeum Romantyzmu w Opinogórze Roman Kochanowicz. Do chwili jej zakończenia, 2 września 2018 roku, obejrzało ją 12 tys. zwiedzających.

Natalia Sadlej

Bibliografia

Źródła drukowane

Pamiętniki do historii Stefana króla polskiego czyli korespondencya tego monarchy oraz zbiór wydanych przez niego urzędzeń z rękopisów zebrane i wydane przez Edwarda hr. Raczyńskiego, Warszawa 1830.

Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro xiąg rozdzielone*, Kraków 1584.

Opracowania

Chrzanowski T., *Portret staropolski*, Warszawa 1995.

Kiryk F., *Rzemiosło*, [w:] *Dzieje Sandomierza XVI–XVIII w.*, red. H. Samsonowicz, t. 2, cz. 1., *W okresie świetności*, red. F. Kiryk, Warszawa 1993.

Wódz B.E., *Dzieje Zamku Królewskiego w Sandomierzu*, Sandomierz 2021.

Wrede M., *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa 2010.

⁷ B.E. Wódz, *Dzieje Zamku Królewskiego w Sandomierzu*, Sandomierz 2021, s. 96–97.

Źródła internetowe

Przybycie króla Stefana Batorego do Sandomierza, filmowa relacja z przybycia rzeźby króla Stefana Batorego do Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, <https://www.facebook.com/zamek.sandomierz/videos/986794234817989/?type=2&theater> [dostęp:1.12.2020].

Il.1. Mieczysław Welter, *Król Stefan Batory*, 1965 i 2005, rzeźba w zbiorach Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, nr inw. MOS/S-2580, fot. M. Banaczek

Il. 2. *Stephanus dei gratia rex Poloniae, magnvs dux Lituaniae etc., etc.*, drzeworyt, [w:] B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro xiąg rozdzielone*, Kraków 1584, Biblioteka Narodowa, polona.pl

Il. 3. Figura Stefana Batorego, lata 70. XX w., Warszawa, fot. E. Trzeciak

Il. 4. Figura Stefana Batorego w pracowni Mieczysława Weltera w Sulejówku, 2018, fot. N. Sadlej

Il. 5. Malarz nieokreślony, *Portret króla Stefana Batorego* 1586, [w:] T. Chrzanowski, *Portret staropolski*, Warszawa 1995, s. 20.

Il. 6. Gmerk Mieczysława Weltera (splecione litery MW), fot. M. Banaczek